

06

TOPLUMSAL

HAZİRAN • 2025

tarîh VAKADEMİ

OSMANLI - TÜRKİYE ÇALIŞMALARI

06

HAZİRAN 2025

TARİH VAKFI

06

HAZİRAN 2025

TARİH VAKFI

Toplumsal Tarih Akademisi Osmanlı-Türkiye Çalışmaları Dergisi

Toplumsal Tarih Akademisi
Osmanlı-Türkiye Çalışmaları Dergisi,
Tarih Vakfı tarafından her yıl Haziran
ve Aralık aylarında iki sayı olmak
üzere basılı ve çevrimiçi yayımlanan
hakemli bir dergidir.

Yıl 4 / Sayı 6 • Haziran 2025
ISSN: 2979-966X
E-ISSN: 2979-9694

Tarih Vakfı Adına Sahibi ve
Genel Yayın Yönetmeni

Nurşen Gürboğa
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Yaşar Tolga Cora
Editörler

Firuzan Melike Sümertaş,
Sırrı Emrah Üçer
Dil Editörü:

Emre Erkan
Yardımcı Editörler:

Emre Erkan, Ecem Doymun
Misafir Editörler:

Feza Günergun, Akif Ercihan Yerlioğlu
Kitap İnceleme Editörleri:

Gülhan Balsoy, Cihangir Gündoğdu
Belge İnceleme Editörü:

Deniz Türker
Görsel Tasarım:

Gökhan Pahlı, Atakan Aslan
Mizanpaj Editörü:

Cihat Demirtaş

Kapak Görseli:
Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane müzehanesi:
Haydarpaşa'da inşa olunan Askeri
Tıbbiye / Ali Sami
İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler
Kütüphanesi, NEKYA90558/17

Baskı
Matbu Ajans
Çamlık Mahallesi, İkbal Caddesi,
Dinç Sokak, No:25, Er Plaza İş Merkezi,
K:1, D:2, Ümraniye/İstanbul
0553 754 32 38

Baskı Tarihi: Haziran 2025

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayıncı Sertifika Numarası: 45602
Matbaa Sertifika Numarası: 48138

İletişim: Tarih Vakfı
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad.
Değirmen Sok. No: 10
Eminönü, Fatih, İstanbul
Telefon: (212) 522 02 02
Faks: (212) 513 54 00
toplumsaltarihakademi@tarihvakfi.org.tr

Yayın Kurulu

Akif Ercihan Yerlioğlu - Boğaziçi Üniversitesi
Ali Sipahi - Özyeğin Üniversitesi
Aslıhan Gürbüz - McGill University
Ayşe Ozil - Sabancı Üniversitesi
Ayşe Başaran - Marmara Üniversitesi
Barış Alp Özden - Yıldız Teknik Üniversitesi
Cangül Örnek - Maltepe Üniversitesi
Cihangir Gündoğdu - İstanbul Bilgi Üniversitesi
Deniz Türker - Rutgers University-New Brunswick
Ecem Doymun - Yıldız Teknik Üniversitesi
Emre Erkan - Bağımsız Araştırmacı
Erol Ülker - Işık Üniversitesi
Fatih Artvinli - Acıbadem Üniversitesi
Fatma Öncel - Bahçeşehir Üniversitesi
Filiz Dıgıroğlu - Marmara Üniversitesi
Firuzan Melike Sümertaş - Koç Üniversitesi, ANAMED
Gülhan Balsoy - İstanbul Bilgi Üniversitesi
Gülşay Yılmaz - Akdeniz Üniversitesi
Liaisan Şahin - Marmara Üniversitesi
Mehmet Ö. Alkan - İstanbul Üniversitesi
Mehmet Beşikçi - Yıldız Teknik Üniversitesi
Mehmet Ertan - Düzce Üniversitesi
Murat Cankara - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Nurşen Gürboğa - Marmara Üniversitesi
M. Talha Çiçek - İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Sırrı Emrah Üçer - Yıldız Teknik Üniversitesi
Tuba Demirci - Beykoz Üniversitesi
Tülün Değirmenci - Hacettepe Üniversitesi
Uğur Bahadır Bayraktar - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Ümit Fırat Açıkgöz - American University of Beirut
Yaşar Tolga Cora - Boğaziçi Üniversitesi
Yavuz Köse - Vienna University

Danışma Kurulu

Ahmet Demirel - Marmara Üniversitesi (E)
Carter Vaughn Findley - The Ohio State University (E)
Edhem Eldem - Boğaziçi Üniversitesi (E)
Nevra Necipoğlu - Boğaziçi Üniversitesi
Nicole van Os - Universiteit Leiden
Nuran Yıldırım - Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi
Selçuk Esenbel - Boğaziçi Üniversitesi (E)

Toplumsal Tarih Akademisi Osmanlı-Türkiye Çalışmaları
Dergisi yayın yönetiminden ve yazardan izin alınmaksızın
alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda
Toplumsal Tarih Akademisi dergisinin ilgili sayısını ve yazar
ismini belirtmek zorunludur.

Sunuş

Feza Günergun & Akif Ercihan Yerlioğlu iv

Dosya: Osmanlı Dünyasında Tıp

Geç Orta Çağ Anadolu'sunda Tabip ve Üstad Olarak Kitaplar:
Mütâla'a, Ta'lim ve Tahsil

Cevat Sucu 1

Frengi, Mübarek Ağaç ve Yeni Dünya:

Erken Modern Osmanlı Tıbbının Dönüşümüne Atlantik Ötesi Bir Bakış

Tunahan Durmaz 18

Halis mi Mahlut mu? Ticari ve Ahlaki Gözetim Kesişiminde

Geç Osmanlı İstanbul'unda Gıda Tahlilleri

Can Gümüş-İspir 35

"Vereme Müstaid Olanlarda Vücut Narindir":

Geç Osmanlı İmparatorluğu Sağlık Kitaplarında Çocuk Sağlığı ve Verem

Ceren Gülser İlikan Rasimoğlu 54

Dr.med F. Wagenseil'in İstanbul Sefarad Toplumu Üzerinde

Karşılaştırmalı Irk Araştırmaları (1918)

Şeref Etker 72

Belgeler

Mariu Hatun'un Boynuzları: Kıbrıs'ta Nadir Bir Cornu Cutaneum Vakası

Ebru Aykut 90

Ruh, Aşk ve Ruhsat Kısacasında:

Geç Osmanlı Psikoloji Yazınında Devleti Dinlemek

Şeyma Afacan 99

Meşhur Akliyecimiz Fahreddin Kerim Bey'in Kaleminden:

Ruhun Derinliklerine Nasıl Girilir?

Tuğba Esat Örengül 104

Söyleşi

Gülten Dinç ile Türkiye'de Tıp Tarihi Çalışmaları Üzerine

Akif Ercihan Yerlioğlu 111

Kitabiyat

Oyman Başaran, *Circumcision and Medicine in Turkey*

Mehmet Ekinci 121

Rüya Kılıç, *Erken Modern Osmanlı'da Deliler ve Delilik*

Berkin Hızlan 126

Sunuş

Toplumsal Tarih Akademî'nin altıncı sayısını "Osmanlı Dünyasında Tıp" özel sayısına ayırdık. Tıp tarihi, biraz da doğası itibarıyla, büyük oranda hekimlerin eline doğmuş, sonraları tarihçilerin de katkısıyla büyümüş bir alan olarak günümüzde birçok disiplinle dirsek temasında bulunup genişlemekte. Bu sayıya katkı veren yazarlarımız sayesinde, her ne kadar yerimiz sınırlı olsa da alanın bu vüsatını biraz olsun temsil edebilecek ve yapılan çalışmaların çeşitliliğini mümkün olduğunca okuyucuyla buluşturabilecek bir sayı oluşturmaya gayret ettik. Zaman yelpazesi açısından, bu sayının kapsamının Orta Çağ'dan yirmi birinci yüzyıla kadar uzayan bir seyir izlemesi de mutluluk verici. Umarız bu özel sayı, Osmanlı ve Türkiye tıp tarihi çalışmalarını disiplinlerarası ve eleştirel bir çerçevede yeniden düşünmeye davet eden katkılardan birini teşkil eder.

Bu sayıda Osmanlı tıp dünyasının farklı boyutlarını inceleyen beş özgün araştırma makalesi bulunuyor. **Cevat Sucu**, geç Orta Çağ'da Türkçe yazılmış olan tıp ve doğa bilimleri eserlerinin kendi başına çalışma ve öğrenme araçları olarak kullanılmasına, talibe bir nevi "üstadlık" etme görevine odaklanıyor; "mütâlaa" kavramı etrafında, kendi başına okuma ve bilgi edinme kültürünün, dönemin entelektüel dünyasındaki rolüne eğiliyor. **Tunahan Durmaz**, özellikle on yedinci yüzyıl Osmanlı tıp dünyasını ele alarak, Osmanlı alimlerinin tıpta yenilikten ne anladıklarına dair süregiden tartışmaya frengi hastalığı ve peygamber ağacı (*guaiacum*) örneği ile bir müdahalede bulunarak, erken modern Osmanlı tıbbının Avrupa ve Atlantik dünyasıyla kurduğu katmanlı ilişkileri gözler önüne seriyor. Osmanlı dünyasına dışarıdan gelen bu fikir ve tıbbî materyallerin nasıl alımlandığı ve yerelleştirildiğini açığa çıkarıyor. **Can Gümüş-İspir**, on dokuzuncu yüzyıl sonu, yirminci yüzyıl başlarındaki arşiv belgeleri ve istatistiklere dayanarak, gıda analiz ve kontrollerinin aslında beden ve kamusal alanın denetlenmesini de sağlayarak devletin meşruiyetini tesis ettiği ve güçlendirdiği alanlar olarak okunabileceğini öne sürüyor; oluşturulan modern kurumlar ve beraberindeki teknik araçların yanında, devamlılık arz eden "ihtisab" gibi geleneksel kurum ve kavramların bu dönemdeki bir aradalığını ortaya koyuyor. **Ceren Gülser İlikan Rasimoğlu**, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde veremin ciddi bir halk sağlığı olarak görülmesiyle birlikte, hekimlerin halkı bilgilendirmek amacıyla çocuk sağlığı hakkında yazdığı eserleri merkeze alarak, vereme dair bulaşıcılık, kalıtsallık, hijyen gibi konuları nasıl işlediklerini inceliyor ve dönemin tartışmalarının, Batı bilimsel tıbbıyla olan ilişkilerine dair önemli tespitlerde bulunuyor. **Şeref Etker**'in çalışması, bu zamana kadar yeterince gün yüzüne çıkmamış bir figürü, I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da görev yapmış olan Alman askerî hekim ve antropolog Dr. Ferdinand Wagenseil'i ve onun İstanbul'daki Sefarad Yahudileri üzerine kapsamlı "ırk antropolojisi" araştırmalarını ele alıyor. Bu zamana kadar pek kullanılmamış birçok önemli birincil kaynağa dayanan bu makale, kendini İstanbul'da bulmuş ve bugün esamisi okunmayan bilgi üretim alanlarında çalışmalar yapmış hekimlere dair yeni araştırmalara ve tartışmalara vesile olabilecek nitelikte.

Derginin ikinci bölümü, ilgi çekici arşiv belgeleri ve matbu malzemelere yoğunlaşan üç ayrı belge incelemesini bir araya getiriyor. **Ebru Aykut**, 1864 tarihli bir vakadan yola çıkarak, başında boynuz benzeri "garip" çıkıntılar olduğu için ilgi

uyandıran Mariu Hatun'un Kıbrıs'tan İstanbul'a ve hatta Amerika'ya uzanan hikayesini; tıbbın, medyanın ve eğlence dünyasının ilgisine farklı şekillerde mazhar olup sonra da nasıl unutulduğunu anlatıyor. **Şeyma Afacan**, geç Osmanlı İmparatorluğu'nda psikolojiyle ilgili yayınların devletin ruhsatlandırma ve sansür uygulamalarında ne tür tercihler dahilinde son halini aldığını tekrar düşünmeye davet ediyor. Dönemin politik ve entelektüel bağlamını hatırlatarak bazı kelime ve kavram tercihlerinin ardında, ilk bakışta görünmeyen devletin örtük elini işaret ediyor. **Tuğba Esat Örengül**, Fahreddin Kerim Gökay'ın, ilk bakışta bağımlılık mevzusuna odaklanmış bir dergi gibi görünen *Hilal-i Ahdar* dergisinde kaleme aldığı ve Freud'un psikanaliz düşüncesini tartıştığı makalesini ele alıyor ve Gökay'ın, Mazhar Osman gibi hocalarından aldığı biyolojik psikiyatri eğitimi ile Freudyen düşünce arasındaki karmaşık ilişkiyi inceliyor.

Bu sayıya bir önemli katkı da tıp tarihçisi **Gülten Dinç**'in doğrudan tanıklıkları, deneyimleri ve gözlemleri oldu. Kendisiyle yaptığımız söyleşide, Dinç, tıp tarihine yönelik ilgisinin nasıl şekillendiğini, akademide karşılaştığı zorlukları, disiplinlerarası çalışmanın imkanlarını ve tarihçiliğe dair yaklaşımını içtenlikle paylaştı. Dinç'le yaptığımız bu söyleşi, alanın bugün geldiği noktaya dair eleştirel bir muhasebe sunuyor.

Kitabiyat bölümünde iki tanıtım yazısına yer verdik. **Mehmet Ekinci**, Oyman Başaran'ın *Circumcision and Medicine in Turkey* (2023) adlı kitabını değerlendirirken, **Berkin Hızlan** da Rüya Kılıç'ın *Erken Modern Osmanlı'da Deliler ve Delilik* (2023) adlı kitabını inceledi.

*

Bu özel sayının hazırlık sürecine denk gelen sevindirici bir gelişme olarak, 1919-1952 yılları arasında 33 yıl boyunca yayımlanmış olan *İstanbul Seririyatı* dergisi, yakın zamanda dijitalleştirilerek araştırmacıların erişimine açıldı (<https://istanbulseririyati.com>). Bu tür dijital arşivlerin çoğalması, tarihçilerin hem yeni sorular sorması hem de önceleri tahayyül edemediğimiz ölçeklerde çalışmalarına imkân tanımaktadır. Bu önemli arşive de buradan dikkat çekmek istedik.

*

Bu sayının oluşmasında katkı sağlayan başta yazarlarımız olmak üzere, yazıları değerlendiren tüm hakemlere, canla başla çalışan genel ve dil editörlerimize ve emeği geçen herkese çok teşekkür ederiz. Umarız bu sayıdaki katkılar, tıp tarihi alanındaki mevcut tartışmalara yeni açılımlar sunar ve gelecekteki araştırmalara ilham verir.

Feza Günergun & Akif Ercihan Yerlioğlu